

Język polski
L-Ilsien Pollakk
La lengua polaca
A lengyel nyelv
Lenkų kalba
Língua polaca
La lingua polacca
The Polish Language
Poljski jezik
Polnisch
Le Polonais
Polska
Πολωνική Γλώσσα
Det polske sprog
Polský jazyk
Poľský jazyk
Poļu valoda
Poola keel
De Poolse taal

*P*uolan kieli

Contributors:

The Polish text by prof. dr hab. Walery Pisarek
Czech translation by Teresa Piotrowska-Małek
Dannish translation by Andrzej Zalewski
Dutch translation by Agnieszka Bienias
English translation by Marta Usiekniewicz
Estonian translation by Aarne Puu
Finnish translation by Sirkka Ojaniemi
French translation by dr Wanda Jadacka
German translation by Andreas W. Meger
Greek translation by Przemysław Kordos
Hungarian translation by Ildikó Kozak
Italian translation by Maciej Jaskot
Latvian translation by Ieva Palaša
Lithuanian translation by dr Ana Romančuk
Maltese translation by Carmel Azzopardi
Portugese translation by Agata Adamska
Slovak translation by doc. PhDr. Marta Pančková, PhD.
Slovenian translation by Jasmina Šuler-Galos
Spanish translation by Magdalena Adamczyk
Swedish translation by Grażyna Tatar

Design by Tomasz Korwin-Szymanowski
Edited by Agata Hącia

Published by The Council for the Polish Language
Warsaw 2007

ISBN: 978-83-916268-2-5

The Council for the Polish Language
ul. Nowy Świat 72
00-330 Warszawa
www.rjp.pl

This publication has been partially founded by the Ministry of Culture and National Heritage,
the Senate of the Republic of Poland and Langenscheidt Polska

Puolan kieli

Puolan kieli kuuluu maailman 25 suurimman kielen joukkoon: sen puhujia on Puolassa 38 miljoonaa, muualla Euroopassa 2 miljoonaa, lisäksi Euroopan ulkopuolella on 8 miljoonaa pääasiassa puolalaista syntyperää olevaa kielen puhujaa.

Euroopassa puola on kymmenen puhutuimman kielen joukossa. Se on Euroopan unionin kuudenneksi suurin äidinkieli. Sitä osaa jonkinasteisesti noin 50 miljoonaa ihmistä. Languages of the Worldin mukaan äidinkielenään (tarkemmin ensikielenään) puolaa pitäviä asuu 21 eri maassa. Se on noin 45 miljoonan ihmisen äidinkieli.

Yli 37 miljoonaa puolan kielen syntyperäistä puhujaa asuu Puolassa. Kielellisten vähemmistöjen osuus maan väestöstä on korkeintaan 3–4 % eli alle miljoona. Puolan väestöstä 98 % ilmoittaa äidinkielekseen puolan (Europeans and their Languages). Puolan kielivähemmistöihin kuuluvat ovat tavallisesti kaksikielisiä, he puhuvat puolaa, ja nuoremmat osaavat myös lukea ja kirjoittaa sitä.

Puolan kieli kuuluu tšekin, slovakin, kašubin, ala- ja yläsorbien sekä kuolleen polabin kanssa indoeurooppalaisten kielten länsislaavilaiseen ryhmään. Indoeurooppalaiset kielet jaetaan *satem*- ja *kentum* kieliin. Puola ja muut slaavilaiset kielet sekä balttilaiset ja iranilaiset kielet muodostavat satemryhmän. (vrt. tšekin *srdce*, liettuan *širdis*, puolan *serce* 'sydän' ja englannin *heart*, ranskan *cœur*, kreikan *καρδιά*, latinan *cor*, saksan *Herz*).

Muista länsislaavilaisista kielistä puola eroaa mm. seuraavien piirteiden osalta:

1. Vanhojen sonanttisten *r*:n ja *l*:n edustus puolassa on *ar*, *ier* tai *il*. Vrt. puolan *sarna* 'kauris', *kark* 'niska', *pierscień* 'sormus', *wilk* 'susi' ja tšekin *srna*, *krk*, *prsteń*, *vlk*
2. Pehmeitä konsonantteja *t'*, *d'*, *r'* edustavat puolassa pehmeät *ć*, *dź*, *rz*.
3. Puolassa paino on aina toiseksi viimeisellä tavulla, äänteiden pituus ei ole distinktiivinen piirre eikä myöskään intonaatio ekspressiivisiä ilmauksia lukuun ottamatta.

uolan kielen erityispiirteitä

Vokaaleja puolan kirjakielessä on vähän (*a, e, o, u, i, y, ę, q*; kvantiteetti ei ole distinktiivinen piirre), kun taas konsonantteja on suhteellisen paljon, ja tekstissä esiintyy paljon konsonanttiyhtymiä. Vaikka vokaaleja on vähän, niiden joukossa on kaksi kantaslaavista periytyvää, joita ei ole suurimmassa osassa eurooppalaisista kielistä eikä missään nykyisistä slaavilaisista kielistä: nasaaliset vokaalit *q* (joka äännetään nasaalisena *o:na*, ei *a:na*) ja nasaalinen *ę*. Joissakin asemissa ne menettävät nasaalisuutensa nykypuolassakin. Sanan lopussa nasaalisena äännetään vain *q* (esim. *z takq ładnq ksiqżq*), vokaali *ę* ääntyy sanan lopussa *e:nä* (esim. *lubie cie*, vaikka kirjoitetaan *lubię cię*). Sanan keskellä molemmat vokaalit ääntyvät nasaalisina vain ennen frikatiiveja *w, f, s, z, sz, ż, ś, ź, ch*; ennen muita konsonantteja (ts. ennen konsonantteja *p, b, d, t, c, dz, cz, dż, ć, dź, k, g*) niitten nasaalisuus käy ilmi siten, että ne äännetään konsonanttina *m*, *n* tai *ń*, esim. kirjoitetaan ja äännetään *wqsy, wqch* mutta äännetään *zombek, zemby, wentka, pieńć*, vaikka kirjoitetaan *zqbek, zęby, wqđka, pięć*. Ennen konsonantteja *l* ja *ł* sekä *q* että *ę* menettävät nasaalisuutensa: äännetään *wziół, wzili* vaikka kirjoitetaan *wziqł, wzili*.

Puolankielistä tekstiä katsoessa tulee vaikutelma, että kielessä on runsaasti konsonantteja. Tämä johtuu siitä, että monia konsonantteja merkitään kahdella kirjainmerkillä: *sz, cz* tarkoittavat äänteitä *š* (engl. *sh*) i *č* (engl. *ch*). Ulkomaalaisten pelästyttämiseksi ja huvittamiseksi käytetään usein runonpätkiä, joihin on yritetty saada mahdollisimman paljon konsonanttimerkkejä:

W gqszczu szczawiu we Wrzeszczu

Klaszczq kleszcze na deszczu.

’Suolaheinätiheikössä Wrzeszczissä
taputtavat punkit sateessa.’

tai:

*W Szczebrzeszynie chrqszcz i trzmiel
brzmiq w trzcinie.*

’Szczebrzeszynissä koppakuoriainen ja kimalainen
surisevat ruoikossa.’

Mutta myös seuraava lause on puolaa:

Mali po polu hulali i pili kakao.

’Pienokaiset pellolla leikkivät ja joivat kaakaota.’

Chrqszcz brzmi w trzcinie

Ojczyźnie

W mojej pięknej ojczyźnie-polszczyźnie

Käytännössä ulkomaalaisten suurin ongelma ei ole *ś* (engl. *sh*) ja *ć* (engl. *ch*), tai edes niitten yhdistelmät *ść* (engl. *shch*). Vaikeampi asia ulkomaalaisille (jopa muitten slaavilaisten kielten puhujille) on erottaa muutamia äänteitä toisistaan: *s* (*sam*), *s'* (*sinologia*), *ś* (*śmiech*) ja *š*, jonka merkki kirjoituksessa on *sz* (*szpilka*) sekä *c* (*cały*), *c'* (lainasanoissa, *cito*), *ć* (*ćma*) ja *č*, jonka merkki kirjoituksessa on *cz* (*czapka*).

Konsonantit äännetään sanan lopussa soinnittomina: äännetään *grat*, vaikka kirjoitetaan *grad*. Jos seuraavan sanan alussa on soinnillinen konsonantti, sananloppuinen soinnillinen konsonantti säilyttää soinnillisuutensa ja soinnittomastakin konsonantista tulee soinnillinen. Tilanne on toinen, jos sana päättyy konsonanttiin ja seuraavan sanan alussa on vokaali tai jokin resonanteista *m*, *n*, *l*, *r*: ääntäminen on erilainen eri alueilla. Pohjois-Puolassa konsonantit ovat tällöin soinnittomia ja Etelä-Puolassa soinnillisia. Mazowszen alueella ja Varsovassa sanotaan *brat ojca*, *brzek lasu*, kun taas Malopolskan alueella ja Krakovassa – *brad ojca*, *brzeg lasu*. Tämä *sandhi-ilmiö* on tuttu myös muista kielistä, mm. brittienglannista.

Sanapaino on kiinteä. Se on joitakin muotoryhmiä lukuun ottamatta toiseksi viimeisellä tavulla. Sanat ovat tavallisesti monitavuisia, niitten pituutta kasvattaa taivutuspäätteiden lisääminen ja monet prefiksit ja suffiksit, jotka muuttavat sanavartalon merkitystä tai tuovat siihen jonkin emotionaalisen lisän. Puola on **flekteeeraava kieli**. Nomineilla on seitsemän sijamuotoa, kaksi lukua, sukuja yksikössä kolme ja monikossa kaksi. Verbeillä on seuraavat kategoriat: persoona, luku, suku, aika, modus, pääluokka ja aspekti.

Puolan verbeillä on **aspektimuodot**, jotka kompensoivat sitä, että aikamuotoja ei ole kovin paljon. Aspekti on puolassa pikemminkin sananmuodostuksen kuin taivutuksen ilmiö. Prefiksien ja infiksien avulla tehdyt muodot ilmaisevat, että tekeminen on rajattua eli perfektiivistä tai rajaamatonta eli imperfektiivistä (*robić*, imp. 'tehdä' vs. *zrobić*, perf. 'tehdä loppuun'). Aspektimuotojen avulla voidaan ilmaista myös mm. toiminnan toistuvuutta (*czytywać*), alkua (*zaśpiewać*), tavanomaisuutta (*rozpić się*), kestoa tietyn ajan (*potańczyć*) tai jakson (*przetńczyć*). Aspektien käytön hallintaa pidetään vaikeimpana asiana puolan kieltä opiskeltaessa.

zrobiłem
zrobiłam
zrobiłeś

zrobiłaś
zrobiło
zrobiliśmy

zrobiłyśmy
zrobiliście
zrobiłyście

Puolan kielessä on omintakeinen lukusanasysteemi. Suurin osa lukusanoista taipuu suvussa ja sijoissa. Perus- ja järjestyslukujen lisäksi käytetään murtolukuja, kollektiivilukusanoja sekä kerrannaisuutta ja monikertaisuutta ilmaisevia lukusanoja. **Lukusanan muoto riippuu siitä, millaiseen sanaan se liitetään.** Sanotaan *dwa konie* 'kaksi hevosta', mutta *dwaj chłopcy*//*dwóch chłopców* 'kaksi poikaa', *dwie dziewczynki* 'kaksi tyttöä' ja *dwoje dzieci* 'kaksi lasta'. Lukusanajärjestelmä on yksinkertaistumassa. Muutama sukupolvi sitten oli vielä käytössä joukko murtolukuja *póttora* ('jeden i pół') 'puolitoista', *półtrzecia* ('dwa i pół') 'kaksi ja puoli', *półczwarta* ('trzy i pół') 'kolme ja puoli' jne. ja erilliset muodot, jotka tarkoittavat joukkoa *samowtór* ('we dwóch') 'kaksin', *samotrzeci* ('we trzech') 'kolmistaan', *samoczwart* ('we czterech') 'nelistään'.

Koska taivutusmuotoja on paljon, **sanajärjestys on vapaa**. Siihen vaikuttavat kuitenkin tyylilliset ja loogiset tekijät, mutta eivät kieliopilliset tai merkitykseen liittyvät. Voi siis sanoa *Ojciec czyta książkę córce* 'Isä lukee kirjaa tyttäreille', *Córce czyta książkę ojciec* 'Tyttäreille lukee kirjaa isä', *Książkę czyta ojciec córce* 'Kirjaa lukee isä tyttäreille', *Córce książkę ojciec czyta* 'Tyttäreille kirjaa isä lukee' ja *Czyta książkę ojciec córce* 'Lukee kirjaa isä tyttäreille'. Kaikki nämä lauseet ovat kieliopillisesti hyväksyttäviä, vaikkakin vain ensimmäinen kuulostaa luonnolliselta ilman erityiskontekstia.

Koska kristinuskko tuli Puolaan 900-luvulla tšekkien välityksellä Roomasta eikä Kiovan Venäjältä, puolalaiset tulivat läntiseen kulttuuripiiriin. Tämän vuoksi puolaa, ensin yksittäisiä ilmauksia, sitten lauseita ja tekstejä, alettiin merkitä muistiin latinalaisin kirjaimin. Jo aikana, jolloin oli vain käsinkirjoitettuja tekstejä, siis 1400-luvulla, syntyi tapa merkitä niitä puolan äänteitä, joille ei ollut latinalaista merkkiä. Nykyään **puolan kielen aakkosissa** on 32 kirjainta:

Aa Aą Bb Cc Ćć Dd Ee Ęę Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Łł Mm Nn Ńń Oo Óó Pp Rr Ss Śś Tt Uu Ww Yy Zz Żż Źź. Lisäksi lainasanoissa käytetään kirjaimia Qq, Vv ja Xx.

zrobili
zrobiły
zrobiony

zrobiona
zrobione
zrobieni

zrobiwszy
zrobiono
zrobi się

ielen variaatio

Vaikka puolan kielen käyttäjiä on melko paljon, puolan yleiskielessä – puolan kirjakielessä, kuten standardoitua kieltä perinteisesti kutsutaan, on melko vähän alueellisia eroja. Erot ovat nykyään pikemminkin sosiaalisia, ammattiryhmittäisiä ja käyttötarkoitukseen liittyviä kuin alueellisia. Nykyään oleellisin jako näyttää olevan toisaalta virallinen/julkinen kieli ja toisaalta puhekieli/yksityisten puhetilanteiden kieli. Murre-erot ovat katoamassa, ne ovat osittain säilyneet vain maaseutuväestön puheessa.

Puolan kielessä voidaan historiallisin ja kielellisin perustein erottaa neljä päämurrealuetta:

Wielkopolskan (Iso-Puolan) murre

Mazowszen (Masovian) murre

Sleesian murre

Malopolskan (Vähä-Puolan) murre

Näistä nykyään elinvoimainen on vain Sleesian murre, sitä käytetään muuallakin kuin maaseudulla. Vaikka se ei ole kovin homogeeninen, osa kielen puhujista haluaisi sille alueellisen vähemmistökielen aseman. Malopolskan murteen yksi alamurteista, Tatravuoriston asukkaiden puhuma Podhalen murre, on myös huomattavan elinvoimainen. Pommerin (Pomorzen) alueella asuvien kašubien kieltä suurin osa puolalaisista kielitieteilijöistä piti vielä vähän aikaa sitten puolan murteenä. Nyt sille on kuitenkin turvattu laissa erillisen alueellisen kielen asema.

Wpadam do Soplicowa jak w centrum polszczyzny

ietoisuus omasta kielestä

Puolalaisilla alueilla asuvat olivat tietoisia kielen merkityksestä kansan olemassaololle jo 1300-luvulla. He määrittivät itsensä puolan kielen ihmisiksi (*homines linguae Polonicae*), ja noin vuonna 1440 Jakub Parkoszowic, yksi Krakovan akatemian professoreista, vertasi äidinkielen kehittäjiä isänmaan rajoja puolustaviin ritareihin. 1500-luvulla kirjanpainajat julistivat julkaisevansa puolalaisia kirjoja rakkaudesta puolan kieleen.

Tällainen suhde kieleen auttoi puolalaisia säilyttämään kansallisen identiteettinsä 1800-luvulla, kun Puola oli jaettuna Venäjän, Saksan ja Itävallan kesken. Monet runoilijat pitivät kotimaanaan puolan kieltä. Kielen ja kotimaan samaistaminen näkyi vielä 1900-luvun loppupuolella: Kun yli 14-vuotiailta puolalaisilta kysyttiin, mikä yhdistää eniten puolalaisia, 92 % vastasi ”puolan kieli”. Kieltä pidettiin yhdistävänä tekijänä useammin kuin yhteistä historiaa, aluetta, uskontoa tai jopa valtiota.

A niechaj narodowie wždy postronni znaja, iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają

Puolan kielen historia

Puolan kirjakieli pohjautuu kahteen länsislaavilaiseen murteeseen: Toinen niistä oli nykyisen Wielkopolskan alueella 900-luvulla asuneen polaaniin heimon kielimuoto. Alueen keskuspaikkoja olivat Gniezno ja Poznań. Toinen oli Krakovan ympäristössä, nykyisellä Malopolskan alueella, vaikuttaneen wislanin heimon murre. Vaatimattomampi osuus kirjakielen kehitykseen oli Mazowszen murteella, vaikka kuninkaan hovi oli 1600-luvulta lähtien sen alueella sijaitsevassa Varsovassa, josta 1918 tuli myös virallisesti Puolan pääkaupunki. Myöskään muiden alueiden murteet eivät ole paljon vaikuttaneet kirjakielen kehitykseen.

Puolalaiset kielitieteilijät kiistelivät parikymmentä vuotta siitä, kummalla murteella, Malopolskan murteella vai Wielkopolskan murteella, oli merkittävämpi vaikutus siihen, että kehittyi heimorajat ylittävä yhteinen kielimuoto. Nykykäsityksen mukaan kieli kehittyi rinnan valtion kanssa, ja koska valtiollisen kehityksen kehto oli polaaniin alue, jonka valtakeskuksina olivat Gniezno ja Poznań, niin heimorajat ylittävä kieli alkoi kehittyä näitten kaupunkien ruhtinashoveissa. Kun ruhtinaanistuin ja vallan keskus, sen mukana myös kulttuurielämän keskus, siirtyivät Krakovaan, yleiskieli sai vaikutteita paikallisesta Malopolskan murteesta. 1700- ja 1800-luvulla tärkeitä alueita kielen kehitykselle olivat ensimmäisen tasavallan aikaiset itäiset, nykyään Liettuun ja Ukrainaan kuuluvat alueet, joilta olivat kotoisin tuon ajan huomattavimmat puolalaiset kirjailijat.

Vanhimmat puolaksi kirjoitetut sanat ovat 1100-luvulta. Ne ovat henkilön- ja paikannimiä latinankielisessä asiakirjassa vuodelta 1136. Vähän yli 200 vuotta myöhäisempiä ovat 1300-luvulta peräisin olevat saarnat, ensimmäiset säilyneet

Nie miecz, nie tarcza - bronią Języka,
Lecz - arcydzieła!

puolankieliset tekstit. Vanhin säilynyt pitempi teksti on latinasta käännetty psalttari noin vuodelta 1380. Ensimmäinen Raamatun käännös, vielä käsikirjoituksen muodossa, on noin vuodelta 1450. Kului vielä yli sata vuotta ennen kuin ensimmäinen puolankielinen painettu Raamattu ilmestyi vuonna 1561. Sen kääntäjällä oli jo käytettävissään vuonna 1526 ilmestynyt Jan Murmeliuszin latina–saksa–puola-sanakirja. Vuonna 1568 ilmestyi painosta ensimmäinen puolan kielen kielioppi ”Polonicae grammatices institutio”, jonka tekijä on puolalaistunut ranskalainen Piotr Statorius Stojęński. Sata vuotta ensimmäisen Raamatun käännöksen jälkeen, 1661, alkoi hovin toimesta ilmestyä ensimmäinen puolalainen sanomalehti ”Merkuriusz Polski” — 30 vuotta myöhemmin kuin ”La Gazette” Ranskassa.

Puolan nykyinen kirjakieli kehittyi 1500-luvun puolivälissä. Tähän vaikuttivat monet kirjailijat ja runoilijat: Lublinin Biernat (n. 1465–1529), Mikołaj Rej (1505–1569), Jan Kochanowski (1530–1584) ja Piotr Skarga (1536–1612). Kielen yhtenäistämiskehityksessä tärkeitä olivat kirjanpainajat Jan Heller ja Florian Unger Krakovasta sekä sleesiaiset Hieronim Wietor ja Maciej ja Marek Szarffenberg. Suurilla kirjailijoilla oli edelleen 1700-luvulla ja sen jälkeenkin huomattava vaikutus kielellisen tietoisuuden ja kielen kehitykseen. Ajan tärkeitä kirjailijoita olivat mm. runoilija Ignacy Krasicki (1735–1801), Adama Mickiewicz (1798–1855), Juliusz Słowacki (1809–1849), Aleksander Fredro (1793–1876), Henryk Sienkiewicz (1846–1916) ja Bolesław Prus (1847–1912). Yleisen käsityksen mukaan juuri kirjallisuus, niin kaunokirjallisuus kuin tieteellinenkin kirjallisuus, ja jossain määrin myös lehdistö, auttoivat puolalaisia säilyttämään kielellisen yhtenäisyyden 120 vuotta jatkuneen hajaannuksen aikana, kun Puolan olivat jakaneet keskenään kolme eurooppalaista suurvaltaa, Venäjä, Saksa ja Itävalta. Nykyään kirjallisuuden vaikutus sekä julkisuudessa käytettävään kieleen että puhekieleen on melko vähäinen verrattuna tiedotusvälineiden ja etenkin mainosten vaikutukseen.

Neljä puolalaista kirjailijaa on saanut Nobelin kirjallisuuspalkinnon: Henryk Sienkiewicz (1905), Władysław Reymont (1924), Czesław Miłosz (1980) ja Wisława Szymborska (1996).

Z językać wszystki mądrości
Nauk wszelkich ich chytróci,
Wszelka sprawa każdej rzeczy
Przez język się zawsze toczy.

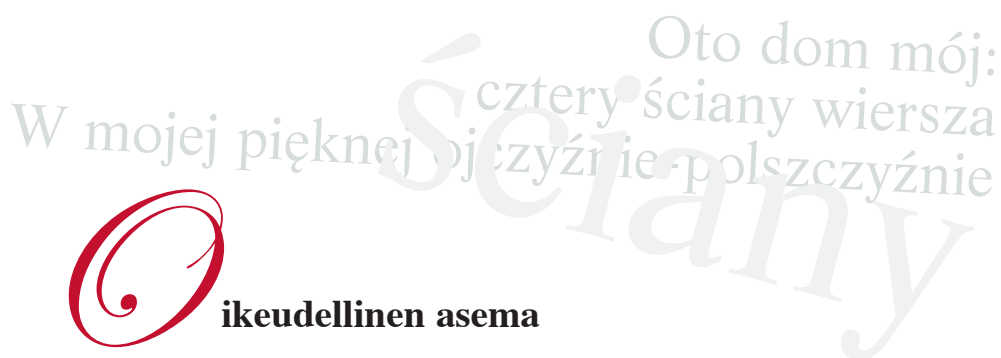
uuden kielten vaikutus

hebel
klajster
wajcha
szmelc

Kun puolan kieli kehittyi, ensin yhdessä muitten slaavilaisten murteiden kanssa, sitten erillisenä kielenä, siihen vaikuttivat ja sen sanastoa rikastuttivat monet eri kielet. Vanhinta, esihistorialliselta ajalta peräisin olevaa kerrostumaa edustavat iranilaiset (*bóg*, 'jumala', *raj* 'paratiisi') ja goottilaiset (*chleb* 'leipä', *książe* 'ruhtinas') lainat. Keskiajalla 1000–1400 kieleen tuli runsaasti lainoja tšekistä ja latinasta, esimerkiksi *parafia* 'seurakunta' ja *proboszcz* 'kirkkoherra'. Ne liittyvät aihepiiriltään pääasiassa kristinuskoon, kristillisiin menoihin ja kirkon organisaatioon. Myös germaanisista lainoja tuli tuohon aikaan paljon, ne taas liittyivät rakentamiseen, talouteen ja hallintoon: *dach* 'katto', *cegła* 'tiili', *burmistrz* 'pormestari', *ratusz* 'raatihuone', *wójt* 'kunnanjohtaja, kylänvanhin'. Tšekin kielen vaikutus näkyy ennen kaikkea siten, että se toimi kristinuskoon liittyvien termien välittäjänä, esimerkiksi *kościół* 'kirkko', *opat* 'luostarin esimies' ja *przeor* 'luostarin esimies, apotti' ja vaikutti puolalaisten ilmausten fonetiikkaan — tšekkiläistä ääntämystä pidettiin hienompana. Siksi esimerkiksi sanat *wesele* 'häät' ja *serce* 'sydän' ovat tässä asussa eivätkä muodossa *wiesiele* ja *sierce*. 1500-luvulta aina 1800-luvun loppuun puolan kieleen tuli lainoja italiasta ja ranskasta. Italiasta on saatu mm. *pałac* 'palatsi', *kapela* 'yhtye', *kalafior* 'kukkakaali', *kasa* 'kassa' ja *opera* 'ooppera', ranskasta puolestaan *bulwar* 'bulevardi', *adres* 'osoite', *bukiet* 'kukkakimppu', *awans* 'ylennys', *afera* 'skandaali', *krem* '(jälkiruoka)vaaho' ja *parasol* 'sateenvarjo'. 1800-luvulla julkiseen kieleen vaikuttivat voimakkaasti Puolaa hallitsevien valtioiden kielet, saksa ja venäjä. Vaikutus näkyy etenkin julkisen kielenkäytön eri aloilla sekä tekniikan ja politiikan kielessä. Tuon ajan saksalaisia lainasanoja ovat mm. *obcas* '(kengän)kanta', *szmelc* 'romu', *hebel* 'hiilihanko', *klajster* 'liisteri', *wajcha* 'vipu', *kurort* 'kylpyläpaikkakunta', käännöslainoja saksasta ovat mm. *dworzec kolejowy*, 'rautatieasema', saksan *Bahnhof* ja *listonosz* 'postinkantaja', saksan *Briefträger*. Venäjän kielestä tulleista sanoista mainittakoon *kibitka* 'kuomurattaat', *turma* 'vankila', *zsyłka* 'karkotus', *gulag* 'vankileiri', *tagier* 'leiri', *kołchoz* 'kolhoosi', *dacza* 'huvila', *samowar* 'samovaari' ja *sputnik* 'tekokuu'. Kuten esimerkeistä näkyy, lainasanoja tuli vielä 1900-luvullakin. Vuosisadan toisella puoliskolla lainoja on eri alojen sanastoon tullut ennen kaikkea englannista: tieteeseen ja tekniikkaan mm. *serwer* 'serveri', *skaner* 'skanneri' ja *trend* 'trendi', talouselämään *biznes*, 'bisnes', *boom* 'boomi', *leasing* 'liisaus' *menedżer* 'johtaja' ja urheiluun *aut* 'yli rajan', *gol* 'maali', *tenis* 'tennis', *walkower* 'ottelun luovuttaminen', viihteeseen *longplay* 'lp-levy', *playback* 'playback', *song* '(protesti)laulu' ja arkielämään *piercing* 'lävistys', *grill* 'grilli', *hamburger* 'hampurilainen'.

Jaki język - taki naród!

Nykypuolan sanastossa näkyy jälkiä monien muittenkin kielten vaikutuksesta. Muutamia esimerkkejä: Arabiasta ovat peräisin sanat *alchemia* 'alkemia', *alkohol* 'alkoholi', *cyfra* 'luku', ukrainasta esimerkiksi *bohater* 'sankari', turkista *janczar* 'janitsaari', *kajdany* 'kahleet', *pantofel* 'kenkä', unkarista *dobosz* 'rumpali', *szałas* 'risumaja' suomesta *sauna*, espanjasta *hacjenda* 'maatila', hollannista *majtek* 'kansimies', islannista *gejzer* 'geisyr', japanista *harakiri*, *karaoke*, *sake*, norjasta *slalom* 'slalom', *fiord* 'vuono', ruotsista *skansen* 'ulkoilmamuseo'.

oikeudellinen asema

Vuonna 1918 Venäjän, Preussin ja Itävallan 120 vuotta hallitsemat alueet palautuivat Puolalle ja maasta tuli itsenäinen. Pian sen jälkeen määriteltiin puolan kielen oikeudellinen asema, sejm hyväksyi 31. heinäkuuta 1924 **lain** valtion virallisesta kielestä ja valtion ja kunnan virastoissa käytettävästä kielestä. Sen mukaan ”*Puolan tasavallan virallinen kieli on puola. Kaikki valtiolliset ja kunnalliset elimet käyttävät sitä sekä sisäisessä että ulkoisessa viestinnässään.*” Laissa annettiin kuitenkin vähemmistön edustajille oikeus käyttää omaa kieltään paikallisviranomaisten kanssa. Toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1945 laki korvattiin **asetuksella** virallisesta kielestä ja valtion ja kunnan viranomaisten kielestä. Puolan kielen asema pysyi samana kuin vanhassa laissa, mutta mahdollisuudesta käyttää vähemmistökieliä ei ollut mainintaa. Vuonna 1997 valtiopäivät hyväksyi Puolan uuden perustuslain, ensimmäisen, jossa on maininta puolan kielestä: artiklassa 27 todetaan, että Puolan tasavallan virallinen kieli on puola. Kaksi vuotta myöhemmin sejm säati lain puolan kielestä ja se on muutamin muutoksin yhä voimassa. Siihen tehtiin muutoksia vuonna 2004. Tärkeimmät niistä koskevat puolan kielen käyttämistä kaupankäynnissä ja työsopimuksissa — puolan kielen käyttämisen vaatimusta lievennettiin 2.4.2004 annetulla lainmuutoksella. Laki kansallisista ja etnisistä vähemmistöistä ja aluekielestä annettiin 6.1.2005. Siinä määritellään vähemmistöjen kielelliset oikeudet. Sen mukaan laissa mainittuja kieliä voidaan käyttää viranomaisten kanssa asioidessa kunnissa, joiden asukkaista vähintään 20 % kuuluu johonkin vähemmistöryhmistä.

uolan kielen lautakunta

Puolan kielen lautakunta perustettiin 1996 Puolan tiedeakatemian yhteyteen, se on yksi akatemian puhemiehistön komiteoista. Siinä on 38 akatemian pääjohtajan nimittämää jäsentä, joiden toimikausi kestää neljä vuotta. Puolet jäsenistä on kielitieteilijöitä, toinen puoli koostuu muiden tieteenalojen, taiteen ja yhteiskunnallisen elämän asiantuntijoista, aloista ovat edustettuina mm. fysiikka, informatiikka, lääketiede, kirjallisuus, teatteri ja tiedotusvälineet. Vuoden 1999 kielilain mukaan lautakunta on neuvoa-antava elin puolan kielen käytön alalla ja lakiin on kirjattu sen oikeudet ja velvollisuudet:

Lautakunta

- esittää sejmille ja senaatille joka toinen vuosi katsauksen siihen, miten kielilaki on toteutunut
- joko viranomaisten pyynnöstä tai omasta aloitteestaan tuo päätöksen muodossa julki kantansa kielenkäytön kysymyksiin julkishallinnossa ja oikeudenkäytössä
- antaa säännöt oikeinkirjoituksesta ja välimerkkien käytöstä
- antaa neuvoja puolan kielen käytössä, kun jokin valtiollinen tai yhteiskunnallinen taho, yhdistys, seura tai tuottaja, maahantuoja tai tavaran tai palvelujen välittäjä niitä pyytää.

Gdyby Ojczyzną był
język i mowa

Kielivähemmistöt

Kielellisiin vähemmistöihin kuuluu korkeintaan 3–4 % Puolan väestöstä. Suurimmat vähemmistökielet ovat saksa, valkovenäjä, ukraina, liettua, kašubi, tšekki ja slovakki. Taulukosta näkyy puhujien määrä sekä vähemmistöjärjestöjen oman ilmoituksen että vuoden 2002 valtakunnallisen väestölaskennan mukaan, koska luvut poikkeavat toisistaan.

Suurimpien kansallisten ja etnisten vähemmistöjen sekä aluekieltä käyttävän yhteisön jäsenten lukumäärä

Kieli	Puhujien määrä vähemmistöä edustavan järjestön mukaan	Puhujien määrä vuoden 2002 väestölaskennan mukaan
saksa	300 000	147 000
valkovenäjä	240 000	48 000
ukraina	220 000	34 000
kašubi	53 000	5 000
liettua	25 000	6 000
slovakki	25 000	2 000
tšekki	3 000	3 000

Kielivähemmistöjä koskevassa laissa vuodelta 2005 tunnustetaan yhdeksän kansallista vähemmistöä: valkovenäläiset, tšekit, liettualaiset, saksalaiset, armenialaiset, venäläiset, slovakit, ukrainalaiset ja juutalaiset, neljä etnistä vähemmistöä: karaiimit, ruteenit, romanit ja tataarit, sekä yksi yhteisö, joka käyttää alueellista kieltä: kašubit. Vähemmistöryhmiin kuuluvien lukumäärä vaihtelee huomattavasti, karaiimeja on vain muutama kymmenen ja suurimpaan ryhmään, saksalaisiin, kuuluu väestölaskennan mukaan melkein 150 000 ihmistä.

Julkisen vallan edustajat ovat lain mukaan velvollisia tukemaan vähemmistö- ja aluekielten säilyttämistä ja kehittämistä.

Wiernie służyłem polskiemu językowi

Vähemmistö- ja aluekielten opetusta antavat koulut vuonna 2005

Kieli	Peruskoulu luokat 1–6		Peruskoulu luokat 7–9		Lukiot	
	Koulut	Oppilaat	Koulut	Oppilaat	Koulut	Oppilaat
Yhteensä	553	32 768	197	14 252	14	1563
valkovenäjä	23	1766	13	1029	2	827
kreikka	1	21	-	-	-	-
jiddish	1	59	-	-	-	-
kašubi	71	3640	17	614	2	170
liettua	12	409	4	196	1	74
ruteeni	21	212	10	90	1	13
saksa	256	24 025	75	11 391	1	121
romanikieli	74	856	19	91	-	-
slovakki	6	197	3	71	-	-
ukraina	88	1583	56	770	7	358

Lähde: Mały rocznik statystyczny Polski 2005, Warszawa 2005, s. 229.

Vieraiden kielten taito

Tutkimuksen ”Europeans and their Languages” mukaan (Eurobarometri 243, helmikuu 2006) puolalaisten vieraiden kielten taito on suunnilleen eurooppalaista keskitasoa: noin 55 % osaa vähintään yhtä vierasta kieltä niin hyvin, että pystyy keskustelemaan sillä. Vuonna 2001 kahta tai useampaa kieltä osasi oman ilmoituksensa mukaan vain 12 % puolalaisista. Eniten silloin osattiin venäjää (23 %), englantia (16 %), saksaa (14 %) ja ranskaa (2 %). Se, mitä vierasta kieltä osataan, muuttuu nopeasti: englantia osaa yhä useampi ja venäjää yhä harvempi.

Tutkimuslaitos OBOPin mukaan (Ośrodek Badania Opinii Publicznej) vieraitten kielten osaamisessa voidaan selkeästi erottaa kolme sukupolvea: nuorimman sukupolven edustajista, 14–34-vuotiaista, ainakin yhtä vierasta kieltä ilmoitti osaavansa yli puolet, keski-ikäisistä, 35–54-vuotiaista, noin kaksi viidesosaa ja vanhimmista, yli 50-vuotiaista, neljäsosa. Vieraan kielen taito liittyy myös koulutukseen, taloudelliseen asemaan ja asuinpaikkaan: lähes kaikki korkeakoulututkinnon suorittaneet johtavassa asemassa olevat kaupunkilaiset osaavat vähintään yhtä vierasta kieltä.

Kielipolitiikka

Puolan kielipolitiikka koskee kolmea aluetta: puolan kieltä, Puolan kansalaisten muita äidinkieliä ja vieraitten kielten opetusta. Maan virallista kieltä ja ylivoimaisesti suurinta äidinkieltä, puolaa, koskevan politiikan päämäärät ja toimet niitten saavuttamiseksi on määritelty laissa puolan kielestä. Lain perusteluissa todetaan, että parlamentti on säätänyt sen, koska

- puolan kieli on kansallisen identiteetin peruselementti ja kansallisen kulttuurin yhteistä omaisuutta
- historiasta tiedetään, että vieraat vallat ja miehittäjät taistelivat puolan kieltä vastaan hävittääkseen tietoisuuden kansallisesta identiteetistä
- se pitää tärkeänä, että globalisaation oloissa suojellaan kansallista identiteettiä
- se katsoo, että puolalainen kulttuuri on yksi yhteisen, kulttuurisesti monipuolisen Euroopan rakennusaineista, ja kulttuurin säilyttäminen on mahdollista vain kielen avulla.

Näistä perusteluista johtuvat velvollisuudet ovat:

- huolehtia julkisen kielenkäytön tasosta ja parantaa kielen käyttäjien kielellisiä taitoja ja luoda olosuhteet sille, että kieli voisi kehittyä kommunikointivälineenä kaikilla elämän aloilla
- laajentaa tietoa kielestä ja sen merkityksestä kulttuurille
- levittää kunnioittavaa suhtautumista murteisiin ja kielen alueellisiin muotoihin ja estää niiden katoaminen
- tehdä puolan kieltä tunnetuksi maailmalla
- tukea puolan kielen opetusta kotimaassa ja ulkomailla.

Puolan kansalaisten muita äidinkieltä koskeva politiikka velvoittaa viranomaiset edistämään kulttuurienvälistä dialogia ja erityisesti tukemaan toimia, joiden tarkoituksena on säilyttää kansallisten ja etnisten vähemmistöjen kieli ja aluekieli ja kehittää niitä. Tämän toteutumiseksi valtio takaa oikeuden

- käyttää vapaasti vähemmistön kieltä yksityisessä ja julkisessa elämässä
- levittää ja vaihtaa tietoa vähemmistön kielellä
- saada vähemmistökielen opetusta tai opetusta vähemmistön kielellä.

Sekä instituutioiden että yksityisten ihmisten kansainväliset kontaktit ovat laajentuneet ja kansainvälinen yhteistyö politiikan, talouselämän ja kulttuurin alalla kasvaa koko ajan niin Euroopassa kuin koko maailmassakin. Tästä syystä valtio tukee vieraitten kielten opetusta kaikilla koulutusasteilla ja aikuiskoulutuksessa ja yhden, myöhemmin kahden, pakollisen vieraan kielen opetuksen alkamisikää alennetaan koko ajan. Vähintään yhden vieraan kielen hyvä taito on vaatimuksena valtionhallinnon virkoihin.

„Tietäkööt kaikki kansat: puolalaiset puhuvat omaa kieltään, eivät hanhien kieltä”

Mikołaj Rej (1505-1569)

altakunnallisia ja alucellisia seuroja ja yhdistyksiä

Tärkeimmät valtakunnalliset laitokset, seurat ja yhdistykset, jotka lakiin tai sääntöihinsä perustuen vaalivat hyvää kielenkäyttöä:

Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk

(Puolan kielen lautakunta tiedeakatemian puhemiehistön yhteydessä)
ul. Nowy Świat 72, PL 00-330 Warszawa, tel./faks: +48 22 657 28 89
www.rjp.pl e-mail: rjp@rjp.pl

Państwowa Komisja Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego

(Valtiollinen komitea, joka antaa todistuksia puolan kielen taidosta vieraana kielenä)
ul. Smolna 13, PL 00-370 Warszawa, tel.: +48 22 827 94 10, faks: +48 22 826 28 23
www.buwiwm.edu.pl/certyfikacja e-mail: certyfikacja@buwiwm.edu.pl

Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego (Puolan kielen ystävien seura)

al. Mickiewicza 31, PL 31-120 Kraków, tel.: +48 12 632 63 58
www.jezyk-polski.pl e-mail: artur.czesak@wp.pl

Towarzystwo Kultury Języka (Kielenhuollon seura)

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, PL 00-927 Warszawa, tel./faks: +48 22 552 24 00
www.tkj.uw.edu.pl e-mail: j.porayski-pomsta@uw.edu.pl

Tärkein valtakunnallinen puolan kieltä sekä diakronisesti että synkronisesti tutkiva laitos on

Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk

(Puolan tiedeakatemian puolan kielen instituutti)
al. Mickiewicza 31, PL 31-120 Kraków, tel./fax: +48 12 632 87 13
www.ijp-pan.krakow.pl e-mail: IreneuszB@poczta.ijp-pan.krakow.pl

Seuraavat yliopistojen laitokset ja tiedekunnat harjoittavat puolan kielen tutkimusta:

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku

(Białystokin yliopiston puolalaisen filologian laitos)
pl. Uniwersytecki 1; PL 15-420 Białystok, tel.: +48 85 745 74 46; tel./faks: +48 85 745 74 78
<http://hum.uwb.edu.pl> e-mail: filolog@hum.uwb.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

(Bydgoszczin Kazimierz Wielki -yliopiston puolan kielen laitos)
ul. Jagiellońska 11; PL 85-067 Bydgoszcz, tel.: +48 52 322 98 39; +48 52 322 16 38; +48 52 321 31 80
<http://ukw.edu.pl/uczelnia/strona.php?id=1> e-mail: wydzhum@hum.ukw.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego

(Gdanskin yliopiston puolalaisen filologian laitos)
ul. Wita Stwosza 55; PL 80-952 Gdańsk 5, tel.: +48 58 523 21 00; faks: +48 58 341 16 66
www.fh.ug.gda.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

(Katowicen Silesian yliopiston filologinen tiedekunta)
pl. Sejmu Śląskiego 1; PL 40-032 Katowice, tel.: +48 32 256 24 02, +48 32 256 24 22
<http://venus.fil.us.edu.pl/>

Instytut Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego (Jagellonian yliopiston polonistiikan laitos)

ul. Gołębia 16; PL 31-007 Kraków, tel.: +48 12 422 05 54, 663 13 34, faks: +48 12 429 28 65
www.polonistyka.uj.edu.pl e-mail: wpuj@polonistyka.uj.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

(Lublinin katolisen yliopiston puolalaisen filologian laitos)
Al. Racławickie 14, PL 20-950 Lublin, tel.: +48 81 445 43 20 www.kul.lublin.pl/1152.html

but
buta
butowi
butem
bucie
buty
butów
butom
butami
butach

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu im. Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie

(Lublinin Maria Skłodowska-Curie -yliopiston humanistinen tiedekunta)

pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4, PL 20-031 Lublin

www.umcs.lublin.pl/index.html?akcja=str&id=169&lang=1

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego (Łodzin yliopiston filologinen tiedekunta)

ul. Kościuszki nr 65, PL 90-514 Łódź, tel.: +48 42 665 52 53, faks: +48 42 665 52 54

www.filolog.uni.lodz.pl e-mail: filolog@uni.lodz.pl

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

(Olsztynin Warmian ja Masurian yliopiston humanistinen tiedekunta)

ul. Kurta Obitz 1, PL 10-725 Olsztyn <http://human.uwm.edu.pl>

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Opolskiego

pl. Kopernika 11, PL 45-040 Opole, tel.: + 48 77 54 16 003, faks: +48 77 54 16002

www.pol.uni.opole.pl e-mail: filpol@uni.opole.pl

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Collegium Maius

(Poznanin Adam Mickiewicz -yliopiston puolalaisen ja klassisen filologian tiedekunta)

ul. Fredry 10, PL 61-701 Poznań, tel.: +48 61 829 46 92-94, faks: +48 61 829 36 41

www.amu.edu.pl/index.php?linkid=1966

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Rzeszowskiego (Rzeszowin yliopiston filologinen tiedekunta)

al. Rejtana 16 B, PL 35-959 Rzeszów, tel.: +48 17 872 12 05, +48 17 872 12 06,

faks: +48 17 872 12 86

www.univ.rzeszow.pl/wydzial_filologii.php e-mail: dziefil@univ.rzeszow.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Szczecińskiego

(Szczecinin yliopiston puolalaisen filologian laitos)

al. Piastów 40b, PL 71-065 Szczecin, tel.: +48 91 444 27 13, tel./faks: +48 91 444 27 12

www.us.szcz.pl/hum_ifp e-mail: dorlew@univ.szczecin.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

(Torunin Nikolaus Kopernikus -yliopiston filologinen tiedekunta)

ul. Fosa Staromiejska 3, PL 87-100 Toruń, tel.: +48 56 611-35-10, tel./faks: +48 56 622-66-59

www.fil.umk.pl

Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego

(Varsovan yliopiston polonistiikan tiedekunta)

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, PL 00-927 Warszawa, tel.: +48 22 55 20 428

www.polon.uw.edu.pl

Wydział Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

(Varsovan kardinaali Stefan Wyszyński -yliopiston humanistinen tiedekunta)

ul. Dewajtis 5, PL 01-815 Warszawa, tel.: +48 22 561 89 03

www.wnh.uksw.edu.pl e-mail: polonistyka@uksw.edu.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego (Wrocławin yliopiston filologinen tiedekunta)

pl. Biskupa Nankiera 15, PL 50-140 Wrocław

tel.: +48 71 343 30 29, +48 71 375 22 25, +48 71 375 25 13, faks: +48 71 343 30 29

www.wfil.uni.wroc.pl/

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Zielonogórskiego

(Zielona Góran yliopiston humanistinen tiedekunta)

al. Wojska Polskiego 69, PL 65-762 Zielona Góra, tel.: + 48 68 328 32 38, faks: + 48 68 328 32 79

www.wh.uz.zgora.pl e-mail: dziekanat@wh.uz.zgora.pl

On 22 February 2005 the Senate of the Republic of Poland passed a special resolution, thus making 2006 the Year of the Polish Language. Recognizing the fact that the Polish language is the fundamental element of Polish national identity and that it is one of the nation's greatest treasures, the Senate expressed the view that this special year would create favourable conditions for showing the enormous wealth and diversity of the Polish language, from the standard language to regional and rural dialects. In the Senate's opinion, as a result of Poland's accession to the European Union, responsibility for the Polish language has taken on a new, international dimension. Since Polish has become an official language of the European Union, not only is it necessary to promote and preserve its use in Poland, but also to promote knowledge about the Polish language and encourage people to learn Polish abroad.

Many seminars, conferences and congresses — both national and international — have taken place during the Year of the Polish Language. There have also been many competitions for oratory talent and recitation contests, as well as quizzes about the Polish language, and many other events, including countrywide public spelling competitions.

The Council for the Polish Language was invited to act as one of the Year's coordinating bodies. It also took under its wing several projects put forward by various institutions, aimed at popularising knowledge about the Polish language and promoting a healthy enthusiasm for it. One of these projects was the publication of this booklet about the Polish language, now and in the past, in the 20 official languages of the European Union.

The aim of this booklet is to popularize knowledge about the Polish language and to contribute to the flow of information about European languages and the sociolinguistic situation in EU countries, thus promoting the development of a plurilingual Europe with a rich linguistic heritage and one in which the inhabitants would have a certain ability to communicate in several languages, including the Polish language, which would comprise an integral part of this European diversity.

Prof. Andrzej Markowski
Chairman of the Council for the Polish Language.

Warsaw, December 2006

Aby język giętki powiedział wszystko,
co pomyśli głowa

Daj, ać ja pobrus
wiedział wszystko
mojej pięknej ojc
nieńskim rumieńc

A niechaj narodowie
wždy postronni znają,
Iż Polacy nie gęsi,
iż swój język mają

by język giętki p
Polacy nie gęsi, i